

Tadqiqot.uz

**ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

2021

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

**31 MAY
№28**

CONFERENCES.UZ

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 28-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
8-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
28-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-8**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
28-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-8**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 28-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 май 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 29 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илғор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1. Ҳуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б., ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жахон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2. Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна (Фарғона давлат университети)

3. Тарих саҳифаларидаги изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4. Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

5. Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохида Юсуповна (Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети)

6. Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

7. Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Рахматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг туган ўрни

Phd Вохидова Мехри Хасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброхимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Муסיқа ва ҳаёт

Доцент Чариев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқайом Раҳимбердиевич (Наманган муҳандислик-қурилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган муҳандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Раҳмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22. Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

23. Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24. Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўктам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25. География

Йўлдошев Лазиз Толибович (Бухоро давлат университети)

Тўпلامга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

АДАБИЁТ

1. Masharipova Dilnoza Shonazarovna ERKIN VOHIDOVNING HAYOTI VA IJODI	7
2. Sohibjon Hotamov “SHOVQIN” ROMANIDA IJODKOR USLUBI.....	8
3. Камолова Замира Абдуллаевна МАКТАБЛАРДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.....	12
4. Охунова Гўзалхон Хамдамбек қизи БИР ҲИКОЯ ТАҲЛИЛИ ХУСУСИДА	14
5. Қаландарова Дилафрўз Абдужамиловна КАРЛ РАЙХЛ ТАДҚИҚОТЛАРИ ВА ҚИЁСИЙ ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ.....	16
6. Sultonova Raisa, Irgasheva Nargiza HAYOTNI ANGLASHDA ADABIYOTNING O`RNI	18
7. Abilova Yulduz G`ulomovna MUHAMMAD YUSUF SHE`RLARIDA TABIAT TASVIRI.....	19
8. Ashirova Shoiraxon Xamdamovna SHE`RIYATDA FRAZEOLOGIK IBORALARNI QO`LLANILISHI	20
9. Muhammadiyeva Buxizira Abdupottayevna O`ZBEK XALQ OG`ZAKI IJODIDA BOLALAR QO`SHIQLARI	22
10. Parpiyeva Shohista Nosirjanovna G`AFUR G`ULOM NASRIY MEROSINING JANRIY RANG-BARANGLIGI VA ICHKI RIVOJI	24
11. Yusufjonova Odinaxon O`ZBEK TILINI MATN TAHLILI ASOSIDA O`QITISH.....	26
12. Ruzibayeva Soxiba Xudayorovna O`TKIR HOSHIQOV IJODIDA “ONA” TIMSOLI	28

АДАБИЁТ

ERKIN VOHIDOVNING HAYOTI VA IJODI

Masharipova Dilnoza Shonazarovna

Xorazm viloyati Xiva shahri 12-sonli umumiy o'rta
ta'lim maktabining Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon: +998 90 438 03 15

Annotatsiya: Quyidagi ushbu ilmiy maqolada Erkin Vohidovning hayoti va ijodi, o'tmishi, adabiyot olamiga kirib kelishi, dastlabki she'rlari va dostonlari va keyingi faoliyati, erishgan yutuqlari va boshqalar haqida qisqacha yondashishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Ona, O'zbek, doston, shoir, adabiyot, "Nido", "Ruhlar isyoni".

O'zbekiston xalq shoiri Erkin Vohidov 1936-yil 28-dekabrda Farg'ona viloyatining Oltiariq tumanida muallim oilasida tug'ilgan edi. uning otasi Ikkinchi jahon urushidan og'ir jarohat olib qaytadi va 1945-yilda vafot etadi. Oradan bir yil o'tgach, onasi ham dunyodan o'tadi. O'n yoshga yetar-yetmas ham ota, ham onadan ajrab qolgan yosh Erkinni tog'asi o'z tarbiyasiga oladi. Toshkentga – tog'asinikiga kelgan shoir qunt bilan o'qishlarini davom ettiradi. unda kitobga, adabiyotga havas juda erta uyg'ondi.

E. Vohidov Toshkent davlat universiteti (hozirgi Mirzo ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti)ning filologiya fakultetiga o'qishga kiradi. endilikda u adabiyotni tom ma'noda chuqur o'rganishga kirishadi. Buyuk ijodkorlarning asarlarini berilib o'qir ekan, ulardan badiiy mahorat sirlarini, so'zga mas'uliyat hissini, soddalik va ravonlikni o'zlashtirishga intiladi. Shuning uchun ham uning "Tong lavhasi", "Buloq", "Sevgi", "Ona tuproq" kabi qator she'rlaridagi chuqur ma'no go'zal ifodalar, ajoyib tasvirlar bilan uyg'unlashib ketgan edi. Erkin Vohidov universitetni tugatgach, uzoq yillar nashriyotlarda ishlaydi, o'zbek va jahon adabiyotining eng sara asarlarini chop etishda faol ishtirok etadi. 1964-yilda yaratilgan "Nido" dostonidan so'ng birin-ketin "Orzu chashmasi", "Palatkada yozilgan doston", "Quyosh maskani", "Ruhlar isyoni" kabi ajoyib dostonlar yozdi.

E'tibor bering – Erkin Vohidov ko'plab mashhur shoirlarning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Xususan, E. Vohidov tarjima qilgan rus shoiri Sergey Yesenin she'rlari, nemis shoiri Gyotening "Faust" asari o'zbek adabiy muhitida katta hodisa bo'ldi.

Shoir yangi tashkil etilgan "Yoshlik" jurnalining bosh muharriri sifatida ko'plab yoshlarning adabiyotga kirib kelishida jonbozlik ko'rsatdi. E. Vohidovning ilk to'plami 1961-yilda "Tong nafasi" nomi bilan chop etilgan edi. Shundan so'ng birin-ketin "Qo'shiqlarim sizga", "Yurak va aql", "Mening yulduzim", "Nido", "Lirika", "Palatkada yozilgan doston", "Yoshlik devoni", "Charog'bon", "Dostonlar", "Muhabbat", "Hozirgi yoshlar", "Tirik sayyoralar", "Iztirob" kabi kitoblari nashr etildi. E. Vohidov dramaturgiya sohasida ham o'z qalamini sinab, "Oltin devor", "Istanbul fojiasi" kabi dramalar yaratdi. Ayniqsa, "Oltin devor" komediyasi uzoq yillar o'zbek teatri sahnasidan tushmay keladi. Erkin Vohidovning el-yurt va adabiyot oldidagi xizmatlari inobatga olinib, "Buyuk xizmatlari uchun" ordeni va "O'zbekiston Qahramoni" unvoni bilan taqdirlangan. Xalqimizning ardoqli farzandi Erkin Vohidov 2016-yil 30-mayda vafot etdi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, shoirni asarlarida hayotga, go'zallikka muhabbat, yovuzlikka, tubanlikka nafrat yaqqol sezilib turadi. Uning ilk dostoni – "Nido"da insoniyatga og'ir judoliklar, bitmas jarohatlar keltiradigan urush qattiq qoralansa, keyinroq bitilgan "Ruhlar isyoni" dostonida xalqlar, millatlar, dinlar o'rtasidagi nizolar bashariyatga naqadar katta falokatlar olib kelishi teran tasvirlangan. Bu esa shoir ijodida insonparvarlik hamisha bosh mavzu bo'lib kelganini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. https://eduportal.uz/Umumiyfiles/darsliklar/5/adabiyot_5_uzb.pdf
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Erkin_Vohidov
3. <https://arboblar.uz/uz/people/vakhidov-erkin>

“SHOVQIN” ROMANIDA IJODKOR USLUBI

Sohibjon Hotamov,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o‘zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti

ANNOTATSIYA: Erkin A‘zamning “Shovqin” romani misolida maqola orqali ijodkor uslubi masalasi tahlil etilgan.

Muallif ijodkor uslubining badiiy estetik vazifasi va roman konsepsiyasini belgilashdagi ahamiyatini ilmiy dalillar asosida ochib bergan.

TAYNCH SO‘ZLAR: Yozuvchi, roman, ijodkor uslubi, badiiy estetik tahlil, syujet, kompazitsiya, ramziylik

Adibning bu romani bir qarashda murakkab, ammo jiddiy siyosiy-ijtimoiy ramzlarga ishora beruvchi, kuchli adabiy parodiyaga to‘liq asar sanaladi. Roman qahramonlari kino olamining odamlari, ya‘ni, kinoyulduzlar, kinodramaturglar, kinorejissyorlar, kinotanqidchilar, kinoijodkorlarning xulqi, fe‘li, betartib, yengil-yelpi hayoti haqida yozilgandek taassurot qoldiradi. Asarda Farhod Ramazonning quloqdosh yozuvchi do‘stining sharhi asarning o‘zak mohiyatini topishimizda kalit bo‘lib xizmat etadi. Unda shunday deyiladi: “Mavzuma-mavzu sakrab, hamkorlikda ssenariy yozadigan bo‘ldik. Dard bor-u, darmon yo‘q deganlaridek, hali mazmuni, mohiyati notayin asarga nom tanlab, sarxushlikda bir soatcha talashibmiz. “Shum v ushax i vovne” (“Botiniy va zohiriy shovqin” – zo‘r!) deydi Farhod o‘rischa jarangiga mahliyo bo‘lib. Men Folknerning “Shum i yarost” romanini ro‘kach qilib e‘tiroz bildiraman. “Nu i chto, bo‘laversin!”

Nihoyat, o‘rischasi Farhod taklif etgandek, o‘zbekcha nomi esa dangaliga “Shovqin” deb atalishiga kelishib oldik.

Boshida shovqin-suronimiz ana shunday dunyoni buzgulik edi-yu, ammo hamkorligimiz ro‘yobga chiqmay qolib ketdi. Bunga kaminaning qulog‘ida va tevaragida kuchaygan (botiniy va zohiriy) shovqin sabab bo‘ldi-yov”.

Demak, qahramon ochiq-oshkor e‘tirof etganidek, bu asar nafaqat ikki quloqdosh do‘stning jismi, quloq a‘zosidagi shovqin, balki jamiyatdagi olatasir, shovqin-suronli, qaltis bir davr, zamon haqida hikoya qiladi. Shovqin – ramziy obrazini, umuman tiriklik, jamiyatdagi siyosiy-ijtimoiy o‘zgarishlar, inson botinida kechayotgan yangilanishlar, dunyoqarashdagi silkinishlarga ishora deya izohlasak mohiyat anchayin oydinlashadi. Yanada aniqrog‘i, adib romanda ilgari surgan badiiy-falsafalardan biri inson yashar ekan, tiriklik ramzi sanalgan shovqinlar, tovushlar orasidan o‘ziga uyg‘un ohangni tanlay bilishi kerak. Bu ohang aslida insonning hayot mazmuni, e‘tiqodi, a‘molini tashkil etadi. Romanda tilga olingan asosiy voqealar zamon va makon jihatdan sobiq SSSRning parchalanib ketishi arafasidagi bir tizimdan ikkinchi yangi davrga o‘tish arafasini qamrab olgan. Asarda san‘at, adabiyot, tarix, hatto folklor ijoddagi, ijtimoiy-siyosiy hayotdagi mashhur shaxslar nomi tez-tez tilga olinadi. Jumladan, V. I. Lenin, M. Gorbachev, Yelsin, Alla Pugachyova, Ivan Grozniy, Allen Delon, Diana, Platon, Suqrot, Fidel Kastro, Xo‘ja Nasriddin, Shayx San‘on kabi. Adib atay yuqorida nomlari tilga olingan mashhur real va adabiy qahramonlarga taqlidan roman qahramonlari ismini adabiy parodiya sifatida yaratadi. Ularning ba‘zilari tashqi jihatdan, ba‘zilari esa zamondosh yoki tengdoshlari tomonidan, ba‘zisi ota-onasining zamona zayli bilan atagan ismlari sanaladi. Xususan, asarning yetakchi qahramonlaridan biri kinodramaturg Farhodning asl ismi – Fidel. Bu ismni unga otasi qo‘ygan. Sabab – o‘z davrining mashhur qahramoni milliy ozodlik harakatining boshchisi Fidel Kastroning faoliyati, otashin inqilobiy nutqlari otani to‘lqinlantirgan. Shu bois u o‘g‘liga mashhur siyosiy arbobning ismini beradi. Ammo qahramon yillar davomida o‘z ismidan uyalib yuradi. Romanda adib ayovsiz ravishda zamonaparastlik, soxta qahramonlik, baynalminallik, millati noma‘lum duragaylik, milliy genning buzilishi, ma‘naviy buzuqlik, qarsakbozlik, balandparvozlik kabi ijtimoiy, ma‘naviy-axloqiy illatlarni shafqatsiz realist bo‘lib tasvirlaydi va ularni tanqid ostiga oladi. Adib tasviridagi millati noma‘lum, qonida polyak, rus, o‘zbek, gruzin, eroniy va yana allaqancha millatning qoni aralash bo‘lganligi sababli duragay odam o‘zining kimligini ham bilmaydi, deydi. Darhaqiqat, inson millati tayinsiz ekan, u qanday qilib milliy qadriyatlarini, milliy tuyg‘uni, milliy an‘analarni his etsin yoki unga amal qilsin. Yozuvchi Lenin asos solgan kommunistik hayotda millat, din, til

ham birlashib, yo‘q bo‘lib ketadigan zamonga talpingan duragay kishilarning ham genetik, ham ma‘naviy-ruhiy jihatdan ulkan fojialarga giriftor bo‘lganligini romandagi ko‘plab qahramonlar taqdiri orqali ko‘rsatib beradi.

Romanda ramziylik, majoziylik, mistifikatsiya, ong oqimi tasviri, xotira-xayol elementlari, maktub, kinoyaviy modus, yengil yumor, badiiy psixologizmning turli xil vosita va usullari mujassamlashgan. Asar o‘zbek romanchiligida sinalmagan, aytilmagan yangi uslubda yaratilgan. Mafkuraviy kurashlar maydonida ikkiga ajralgan “Etiklilar” va “Ko‘zoynaklilar” romanda ramziy ijtimoiy-siyosiy guruhlariga ishora etib turibdi. Erkin A‘zam bu guruhbozlar nomini oddiygina so‘zlar bilan atab qo‘ya qolgan. Uning mag‘zini chaqish, kosa tagidagi nimkosani topish esa kitobxon zimmasiga yuklatiladi. Etiklilar asarda shunday ta‘riflanadi: “Etiklilar kolxoz turmushidan olingan, g‘ira-shira oqshom tasvirlariyu quvnoq “chastushka”larga boy, ichakdek cho‘zmasaqich kinoromanlari bilan shuhrat qozongan edi. Ko‘zoynaklilar esa – daf‘atan tushunilishi qiyin, diqqinapas holatlaru mavhumotga to‘la jumboqnamo asarlar yaratib, olislarga talpingani talpingan”. Ramziy ma‘nodagi etiklilar va ko‘zoynaklilar nafaqat siyosiy maydonda, umuman san‘at va adabiyotdagi ikki guruhni anglatadi. Binobarin, etiklilar – sobiq sho‘ro davridagi ishchi-dehqonlar sinfining tarafdorlari, san‘at va adabiyotda an‘naviychilar, ko‘zoynaklilar esa ma‘lum ma‘noda yangicha dunyoqarashga ega intellegensiya, san‘at va adabiyotda xos adabiyot, xos san‘at yaratishni bayroq qilgan, yangilik tarafdorlari, noan‘naviychilardir.

“Shovqin”da sobiq sho‘ro mafkurasi bilan qurollangan keksa avlod bilan bu tuzumning chiriganligini tushunib yetgan yosh avlod qarama-qarshi qo‘yiladi. Binobarin, bu baynalminalchibobo Sobirjon Mansurovich bilan Farhod Ramazon obrazi misolida kuzatiladi. Cholning fojiasi shundaki, u mustaqil fikrlashdan mahrum, yod olingan soxta nazariyalar, mafkuralar qurboniga aylangan, to‘tiqushga aylangan mute‘ bir odam. Farhod keksa avlod vakillaridan farqli o‘laroq, ularning kamchilik va nuqsonlarini mustaqil fikrli inson o‘laroq tahlil eta biladi, ulardan ijirg‘anadi. Romanda duragay obrazlar Vika (kinoaktrisa), onasi Gulya Lagutina (kinoshunos), Elmira Kamolova (kinoshunos, kinokelin – Ustozning kelini), Salmonova Taronasamed qizi (beva xotin), Gugushidze (guzin, fors, eroniy qoni aralash) va shuningdek, keksa kommunist Sobirjon Mansurovich, Ravshan Akobirov, Farhod Ramazonlarning betartib, darveshona hayoti hikoya etilar ekan, yozuvchi maishiy, ma‘naviy-axloqiy buzuqliklar va milliy gen, milliy mentalitetning aynishini ko‘zgu misoli aniq-tiniq va shaffof holda ko‘rsatib beradi. Asarda yana bir e‘tiborli jihat ko‘plab qahramonlarning ismi mashhur san‘atkorlar, tarixiy shaxslar, taniqli siyosiy arboblarning nomlari bilan atalishidir. Binobarin, “Gorbachyov” – Mosvada ilmiy faoliyat olib borayotgan asli o‘zbek xodim (uning tashqi ko‘rinishi Mixail Gorbachyovni eslatadi), Platon Sokratovich (demokrat, siyosatchi – faylasuf Platon nomiga adabiy parodiya), Adham Delon (mashhur aktyor Allen Delon nomiga adabiy parodiya) sifatida yaratilgan. Shuningdek, asarda Mirzo Ramazon, Sobirjon Mansurovich – zamonaparastlar obrazi. Tabiiy, har birimiz o‘z zamonamiz farzandimiz. Har bir davrning o‘z mafkurasi, o‘z qahramonlari, o‘z ideallari bor. Zamondan o‘zib ketish oson emas, bu juda mushkul. Ammo mavjud tuzum nog‘orasiga ko‘r-ko‘rona ergashish, fikrsizlik, milliy o‘zlikni unutish romanda eng katta fojia sifatida talqin etilgan.

Asar qahramonlari asli zaranglik Ravshan Akobirov va Farhod Ramazonlar kino sohasida dunyoga chiqishadi. Roman muqaddimasidagi maktubda e‘tirof etilganidek, Farhod Ramazon ssenariysi “Hollivud” kinokompaniyasini qiziqtirib qoladi. Shu haqdagi xushxabar, undagi dunyo bilan bo‘ylashayotgan o‘zbek va o‘zbeklarning bugungi hayotini namoyish etib turibdi.

Yozuvchi “kino” so‘zi vositasida bir o‘zakdan yangi ma‘noli qo‘shma so‘zlarni paydo qiladi. Bexos o‘zbek tilida “kino” o‘zakli shunchalik ko‘p so‘z yasalganligiga va bunda so‘z ustasi yozuvchi Erkin A‘zamning xizmatlari tahsinga sazovor bo‘lajagini his etamiz. Jumladan, romanda “kino” o‘zakli 40 ga yaqin so‘z istifoda etilgan. Bular: kinobobo, kinoxonim, kinomomo, kinodarg‘a, kinoarbob, kinosafar, kinohujjatchi, kinojonon, kinousul, kinoqiliq, kinoqichiq, kinoafsona, kinokatta, kinoboy, kinoqul, kinoulfat, kinog‘urbat, kinosho‘rlik, kinokelin.

Romanda maqolada tilga olingan va tilga olinmagan 40 dan ziyod qahramonlar ishtirok etadi, asar badiiy kompozitsion jihatdan pishiq tuzilgan. E‘tirozli jihati – asarda sharq kitobxonlarining ko‘zi ko‘nikkan ideal yetakchi qahramonni topa olmaysiz. Albatta, tanqidchining yozuvchiga “Sen asarni falon mavzuda yoz, falonday ideal obraz yaratishing shart” – deya buyruq berishga haqqi yo‘q. Qolaversa, badiiy adabiyotda xunuklik kategoriyasi orqasida go‘zallik kategoriyasi ham mavjudligini esdan chiqarmasligimiz kerak.

Shu ma'noda Erkin A'zamning "Shovqin" romani hozirgi o'zbek romanchiligida yangicha tasvir uslubi bilan shov-shuvlarga sababchi bo'ladi. Asar ommaviy ravishda qabul etilishi biroz mushkul. Intellektual jihatdan yuqori saviyali kitobxonlar uchun tushunarli, kuchli ijtimoiy-siyosiy ramzlarga burkangan yangicha asar sifatida e'tibor qozonishiga shubhamiz yo'q. Albatta, Erkin A'zamda "Shovqin" romaniga asos bo'lgan voqealar, tilsimli ramzlar yillar davomida shakllanib, dunyoga kelgan. 1972 yilda jurnalistika fakultetini tugallagan Erkin A'zamning respublika radiosida diktor, adabiy eshittirishlar tahririyatida muharrir, so'ngra "Guliston", "Yoshlik" jurnallari nasr bo'limida, 1992 yildan O'zbekiston axborot mahkamasida mas'ul xodim, 1994 yildan "Tafakkur" jurnalida bosh muharrir lavozimida faoliyat ko'rsatib kelishi, kinoqissalar yaratishi mazkur romanning yaratilishiga zamin va asos bo'lib xizmat etganligiga shubha yo'q. Qolaversa, o'zbek va jahon romanchiligida sinalgan tajribalar, xususan, g'arb romannavislari U. Folkner, E. Xeminguey kabi XX asr amerika adabiyotining yetuk vakillari ijodi ham turtki berganligiga ishonamiz. Hayotda har bir inson o'ziga tegishli, o'ziga uyg'un, o'ziga mos ohang, tovush topa bilishi – bular ramziy ma'noda mazmun, maqsad bilan yashashi lozim, degan badiiy falsafa romanning qavat-qavatlarini nurlantirib turganligi bizni qoniqtirdi.

Adibning "Shovqin" romanini birinchi marta o'qigan o'quvchi voqealar tizimi tartibini adashtirib qo'yayotgandek bo'ladi va o'qish davomida o'ylay boshlaydi: birinchi hikoya qilinayotga voqea avvalroq sodir bo'ganmikan yoki ikkinchi voqeami? Tushunib yetganingizda ba'zi o'rinda birinchi voqea ikkinchi voqeadan keyin, ba'zi o'rinda avval sodir bo'lgan bo'ladi. Ayrim voqealar ketmaketlikda sodir bo'layotganga o'xshaydi, aslida unday bo'lmaydi. Asar boshlanishida bosh qahramon Farhod Ramazon (Fidel Mirzayevich Ramazonov) qachonlardir orasiga Vika va boshqa majoralar tufayli sovuqlik tushgan Ravshan Akobirovdan, bir oylandanlardan so'ng Vikaning o'zida elektron xat oladi. Unga ko'ra Farhod Ramazonning "Ishq isyoni" asari Hollivudda kino qilinadigan bo'lgan va "Qizlarning qorovuli" esa kinofestivalda sovrindorlar qatoridan joy olgan edi. Shu munosabat bilan qahramonimiz yo'lga tushadi va asardagi uchunchi bo'lim "Bepayon yurt" kinochilarining quyuq o'rmon qo'ynida joylashgan bu istirohat maskaniga yosh senariyavis Farhod Ramazonov ilk bor qadam qo'yishi edi" 1, - deb boshlanadi. Kitobxon voqealarning bunday borishini kuzatarkan Farhod Ramazon o'sha elektron xatlarni olgandan so'ng shu yerga keldi deb o'ylaydi. Aslida esa bu yerga qahramonimiz ilk marta ancha yillar oldin kelgan bo'lib, yo'l-yo'lakay samalyotda 1 Эркин Аъзам. Шовкин. Тошкент. «Ўзбекистон». 2011. 14 бет boshidan kechirganlarini hayolidan o'tkazayotga bo'ladi. Keyinchalik asarni o'qish davomida o'quvchi buni anglab boraveradi. Bu esa asar sujeti va kompozitsiyasining o'ziga xos, o'zgachaligi bilan bog'liq jarayondir. "Shovqin" romanida sujetning asosan uchta elementini ko'rishimiz mumkin: tugun, voqealar rivoji, kulminatsiya. Biz o'rganib qolganimiz ko'plab asarlarda sujetning besh elementi: ekspozitsiya, tugun, voqealar rivoji, kulminatsiya, echim mavjud bo'ladi va bu an'anaga aylanib qolgan. Erkin A'zam qo'llagan usul esa adabiyotimizda kam kuzatilgan jarayondir. Asar hech qanday tanishtiruvlarsiz, tasvirlarsiz birdaniga tugundan boshlanadi. Farhod Ramazon ikkita elektron xat oladi. Ularning biri Ravshan Akobirovdan, biri "o'sha-o'sha Vika"dan. Akobirovning xatida "o'zimizning Farhod"2 (asarda ham shunday yozilgan) degan jumla ham bor edi. O'quvchida Akobirov kim? Vika kim? O'zimizning Farhod kim? kabi savollar paydo bo'ladi. Bu savollarga voqealar rivojida javob topib boraverasiz. Kulminatsiyada Farhod Ramazon qachonlardir butun borlig'i bilan sevgan Vika ("Ishq isyoni" ham shu sabab paydo bo'lgan), Vikani o'ziniki qilib olgan Akobirov va Vikadan bo'lgan o'g'li Farhod Farhodovich bilan uchrashadi va shu bilan roman yakunlanadi. Xulosa kitobxonning hukmiga havola qilinadi. Asarda retrospektiv sujet turi qo'llangan bo'lib, bosh qahramon Farhod Ramazon samolyotda "tugundan kulminatsiyaga tomon yo'lga tushganda" ancha yillar oldin tugun bilan kulminatsiyaga sabab bo'lgan voqealarni xotirlaydi. Ana shu xotiralar voqealar rivoji hisoblanadi. Bu asosiy retrospeksiya bo'lib, asarda kichik-kichik retrospeksiyalar ham mavjud. Masalan, Sobirjon Mansurov Barfina Akobirova haqidagi voqeani Farhodga aytib beradi. Farhod esa bolaligida otasi bilan sodir bo'lgan voqeani eslaydi. Voqealar rivoji davomida ham juda ko'p obrazlar, xarakterlar, taqdirlar, konfliktlarni uchratishimiz mumkin. Toshpo'lat harbiydan qaytib, olis bir hududda o'ziga o'xshagan hayotda o'rnini topolmay yurganlar bilan qiyin bir sharoitda ishlab yuradi. O'sha yigitni eslaganda Farhod 2 Эркин Аъзам. Шовкин. Тошкент. «Ўзбекистон». 2011. 5 бет ba'zida achinadi, ba'zida nafratlandi. Yoki hech kimi yo'q Farhodning Parizoda opasining taqdiri ham o'zi bir mavzu bo'ladi. Badiiy asar sujet personajlarining "harakat"laridan tarkib topadi.3 Bu harakatlarga personajlarning makon va zamonda kechuvchi

xatti-harakatlari, ruhiyatidagi o`y-fikrlar, his-kechinmalar rivoji kiradi. Shunga ko`ra: a) tashqi harakat dinamikasiga asoslangan sujet va b) ichki harakat dinamikasiga asoslanga sujetlar ham mavjud. “Shovqin”da ikkalasini ham uchratish mumkin. Ammo asarda birinchisini ko`proq uchratamiz. Masalan, Farhodning sinarinavislikka bo`lgan ishtiyoqi, bu yo`lda bir qancha qiyinchiliklarga duchor bo`lishi, qulog`idagi shovqinni yo`qotish ilinjida qilgan amallari, kinochilar bilan bo`lgan voqealar, Akobirov, kursdoshi Sur`at, baynalminalchi chol Sobirjon Mansurov kabilar bilan qarama-qarshiliklar, bularning barchasi tashqi harakat dinamikasiga misol bo`ladi. Farhodning Vikani yo`qotgandan keyingi ruhiy holati ichki harakat dinamikasi mahsulidir. Asar sujeti haqida gapirilganda konfliktni tilga olmaslikning iloji yo`q. Sujet bilan konflikt orasida ikkiyoqlama aloqa kuzatiladi: bir tomondan sujet konfliktlarni umumlashtirib namoyon qiladi, ikkinchi tomondan, konflikt sujetni harakatga keltiruvchi asosiy kuch sanaladi.⁴ Romanda konfliktning uchta turidan ham unumli foydalanilgan. Farhodning yuqorida keltirilgan obrazlar bilan qaramaqarshilikka borishi bu xarakterlararo konflikt hisoblanadi. Ammo Farhod ular bilan qanchalik ziddiyatga bormasin baribir ularni nimadir bir-biriga bog`lab turadi. Ayniqsa, kursdoshi Sur`at bilan bir-birini ko`rarga ko`zi yo`q, biroq ularni kursdoshlik majburiyatimi, boshqa bir rishtami bog`lab turadi. Sur`at Toshkentga kelganda, albatt, Farhodni ko`rib ketadi. Farhod ham xuddi shunday. Bu ham adib tomonidan ishlatilgan yangi usul desak mubolag`a qilmagan bo`lamiz. Erkin A`zam “Shovqin”ning kompozitsiyasini ham o`z uslubiga monand noan`anaviy tarzda yaratgan. Ya`ni asarning bir butunligini saqlagan holda, uni bo`limlarga ajratadi va har bir bo`limga so`zlanadigan voqeaga mos sarlavha tanlay olgan.. Darhaqiqat shunday, biz romanda birgina Farhodning boshidan kechirganlarilarinigina emas, balki ko`plab boshqa taqdirning ham hayoti bilan tanishamiz. Ya`nikim o`sha taqdirlar sobiq sovet hukumating bemani siyosati tufayli aziyat chekadi, hatto fojiaga uchraydi. Toshpo`lat ismli yigit qiyin bir sharoitda har tarafdand kelgan odamlar bilan ishlab yuradi va bir rus juvonini xotin qilib oladi. Farhod undan nima sababdan bu yerda yurganini so`raydi. Orden beramiz deyishdi deb javob beradi. – “Xo`sh ordenni oldingiz, keyin nima qilasiz?” – “Bilmasam”. U uyiga qaytgandan keyin uylanadi, rus xotin boshqa tarafga, Toshpo`lat boshqa tarafga ketadi. O`rtada bir o`zbek bolasi otasiz uzoq yurtlarda qolib ketadi, deb hayol suradi Farhod. Mana bu haqiqiy inson fojiasi emasmi? Bunday fojialar o`sha davrda hayotda ham ko`plab uchragan. Bunga tarix guvoh. Xullas, asarda Farhod Ramazonnig xotiralari bilan birga, shu asnodagi sobiq sovet hukumating notog`ri siyosati, mustamlaka o`lkalarda yashayotgan xalqlarning, jumladan o`zbek xalqining chigal taqdiri hikoya qilinadi. Hottoki rus xalqi ham bu siyosatdan jabr ko`rganli, ularning ko`pchiligi o`z yurtida uzoqda qiynalib yashashga mahkum qilinganligini ko`rish mumkin. Bu voqealar shunchalik mahorat bilan tasvirlanganki, hech bir o`rinda bunga yaqqol ishora ko`rinmaydi. Buni asr voqealari jarayonida sezib boraveramiz. Demak, romanning sujet va kompozitsiyasini o`rganar ekanmiz o`zbek adabiyoti yana bir qadam oldinga siljiganligiga guvoh bo`lamiz. Shunday ekan bu asar adabiyotimiz tarixidan muqim joy egallaydi, bundan keyin ham kelajak avlodlar tomonidan hali ko`p o`qiladi. Bu esa Erkin A`zam ijodiga bo`lgan qiziqishning oshishiga sabab bo`ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qur`onov D. Adabiyot nazariyasi. Toshkent. Sharq, 2002
2. E. A`zam. “Shovqin” romani, Toshkent. “Sharq”-2008

МАКТАБЛАРДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Камолова Замира Абдуллаевна

Навоий вилояти, Қизилтепа тумани

22-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

+99891-3337318

Аннотация. Ушбу мақолада мактабларда математика фанини ўқитишда инновацион технологиялар ва ёндашувлар атрофлича ёритилган.

Калит сўзлар: математика, ўқитиш, ўқувчи, ўқитувчи.

Ўқув жараёнига тадбиқ этилаётган “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” ҳамда умумий ўрта таълим муассасалари учун яратилган “Давлат таълим стандарти”да ўқувчиларнинг билишлари зарур бўлган мажбурий билимлар ҳажми аниқ кўрсатилган. Уларни ўқувчиларга етказиш, ўқувчиларнинг фақат пухта билим олибгина қолмай, балки мустақил равишда ўқиб олиш ва ижодий изланишга йўналтириш, улардаги қобилиятни ривожлантира бориш кўникмаларини орттира олиш учун ўқитувчилар янги педагогик технология асосида педагогиканинг турли шакл ва усулларидан фойдалана олишлари зарур бўлади. Таълим-тарбия жараёнини тўғри ташкил этиш учун барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш ўқитувчиларнинг биринчи навбатдаги вазифаларидан биридир.

Таълим-тарбия мазмуни, мақсад ва вазифалари даврлар ўтиши билан кенгайиб бориши натижасида унинг шакл ва усуллари ҳам такомиллашиб бормоқда. Ҳозирда инсон фаолиятининг асосий йўналишлари шу фаолиятдан кўзда тутилган мақсадларни тўлиқ амалга ошириш имкониятини берувчи яхлит тизимга, янги технологияларга айланиб бормоқда. Худди шу каби таълим-тарбия соҳасида ҳам сўнгги йилларда педагогик технологияга амал қилина бошлади.

Ҳар бир педагог шуни доим эсда тутиши керакки, дарс ўқув тарбия жараёнининг асосий формасидир. Ҳозирги замон тарбиясининг барча жараёнлари ўқувчиларни мустақил фикрлашга ва мустақил ижод қилишга ўргатишдан иборат. Биз ушбу ишда ана шундай долзарб муаммоларни математика фанини ўқитиш жараёнида ҳал этишга қаратмоқчимиз. Математика фани ўрганилиши жиҳатдан бошқа соҳаларга нисбатан биров қийинроқ бўлганлиги учун ўқувчиларда бу соҳага қизиқиш, ўзлаштириш даражаси фарқ қилади. Шунинг учун ҳам дарсларда ўқувчиларга яқинроқ бўлишга, қизиқарли мисол, масалалар билан бойитилишига тўғри келади. Айниқса, ўқувчиларда теорема, ёки қийинроқ масалаларни ҳал этиш давомида миянинг қабул қилиш даражаси сусайиб, уларда зеркиш аломатлари содир бўла бошлайди. Агар ўқитувчи бу ҳолатни ўз вақтида сезиб, уларни бу ҳолатдан чиқаришга ҳаракат қилмаса, бу дарсдан кутилган мақсадга эришиб бўлмайди. Ҳар бир педагог шуни доим эсда тутиши керакки, дарс ўқув тарбия жараёнининг асосий формасидир. Ҳозирги замон тарбиясининг барча жараёнлари ўқувчиларни мустақил фикрлашга ва мустақил ижод қилишга ўргатишдан иборат. Биз ушбу ишда ана шундай долзарб муаммоларни математика фанини ўқитиш жараёнида ҳал этишга қаратмоқчимиз. Математика фани ўрганилиши жиҳатдан бошқа соҳаларга нисбатан биров қийинроқ бўлганлиги учун ўқувчиларда бу соҳага қизиқиш, ўзлаштириш даражаси фарқ қилади. Шунинг учун ҳам дарсларда ўқувчиларга яқинроқ бўлишга, қизиқарли мисол, масалалар билан бойитилишига тўғри келади. Айниқса, ўқувчиларда теорема, ёки қийинроқ масалаларни ҳал этиш давомида миянинг қабул қилиш даражаси сусайиб, уларда зеркиш аломатлари содир бўла бошлайди. Агар ўқитувчи бу ҳолатни ўз вақтида сезиб, уларни бу ҳолатдан чиқаришга ҳаракат қилмаса, бу дарсдан кутилган мақсадга эришиб бўлмайди.

Мактабларда математика дарсларидаги ташкил этиладиган “Ишчанлик ўйин”ларидан мақсад ўқувчилардаги билим, малакаларни мустаҳкамлаш бўлса ҳам энг асосийси уларни дарсга бўлган қизиқишларини орттиришдир. “Ишчанлик ўйинлари”ни масала ечиш, мисол ишлаш, тестлар ечиш, оғзаки савол-жавоб ташкил этиш орқали амалга ошириш мумкин. “Ишчанлик ўйини”ни ташкил этишдан мақсад:

1. Дарс жараёнида ўқувчи фикрини чалғитиш
2. Билим ва малакаларни мустаҳкамлаш
3. Тез, чакқон, тўғри иш бажаришга ўргатиш

4. Ўқувчини математика соҳасига бўлган қизиқишини оширишдир.

Вазифаси эса ўқувчиларни қисқа муддатда турли тушунча, формулалардан фойдаланган ҳолда амалий иш бажариш, кўникмалар ҳосил қилиш ёки мавжуд, борларини бойитишдан иборатдир. “Ишчанлик ўйини”да арифметик мисоллар, алгебраик соддалаштириш, масала-мисоллар, геометрик масалалар, тест саволлари ёки викторина саволларидан фойдаланиш мумкин. Ҳамма ҳолларда ҳам бу вазифалар қисқа муддатда ҳал этилиши лозим бўлганлиги учун сарф этиладиган вақт ҳам шунга мос бўлади.

Гуруҳлар ёзув тахтасидаги ҳамма топшириқларни бажариб бўлишгандан сўнг, қилинган ишларни умумлаштирилади. Бунда берилган топшириқни тўғри бажарилишига, иккинчидан шу топшириқни бажаришга сарф қилинган вақтни тежалишига эътибор берилади. Демак, умумлаштириш натижасига кўра қайси гуруҳ кўпроқ тўғри жавоб топган ва оз вақт сарф қилинган бўлса, шу гуруҳ ғолиб деб топилади. Бу машғулоти 5-9 синфларда ўтказилиши мумкин. Ғолиблар аниқлангач ўқувчилар диққатини яна дарсни давомига қаратиш мумкин. Тажрибаларимиздан маълумки, математикадан ташкил этиладиган дидактик ўйинлардан “Ишчанлик ўйинлари”ни ўтказиш дарс самарадорлигини оширади, ўқувчилар фаоллигини оширишнинг муҳим омили сифатида таъсир этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Юнусова Д. Математикани ўқитишнинг замонавий технологиялари. Дарслик. – Т.: Fan va texnologiya, 2011. – 200 б.
2. Юнусова Д. Бўлажак математика ўқитувчисини инновацион фаолиятга тайёрлаш назарияси ва амалиёти. – Т.: Фан, 2009. – 165 б.
3. Yunusova D.I. Ta'lim texnologiyalari asosida matematik ta'limni tashkil etish. T., “Universitet”, 2005, 131 b.

БИР ҲИКОЯ ТАҲЛИЛИ ХУСУСИДА

Охунова Гўзалхон Хамдамбек қизи
Фарғона давлат университети тадқиқотчиси
Телефон: +998(99) 898 18 56

Аннотация: Мазкур мақолада таниқли адиб Нормурод Норқобилов қаламига мансуб “Қувончли кун” ҳикояси таҳлил қилинган. Асосан, ёзувчининг сўз қўллаш маҳорати ми-
соллар билан кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: ижодий ният, бадиий детал, услуб

Таниқли ёзувчи Нормурод Норқобилов ўнлаб қиссалари билан китобхонларга яхши таниш бўлсада, адиб ижодининг салмоқли қисмини юзга яқин ҳикоялар ташкил қилади. Шунинг учун унинг адабий-эстетик қарашлари ҳикояларида ҳам ўзига хос тарзда акс этган. Адабиётшунос олим А.Расулов таъкидлаганидек, “Нормурод Норқобилов тажрибали, эстетик принципи шаклланган ёзувчи”.¹ Унинг “Қувончли кун” ҳикояси таҳлили орқали Нормурод Норқобилов ижодининг ўзига хос жиҳатлари яққол кўзга ташланади.

Мазкур ҳикоя инсон зоҳиридаги, тўғрироғи, шоир-ижодкор руҳиятидаги нозик қирраларни акс эттирганлиги билан характерли. Зеро “ҳақиқатни, ҳаётнинг реаллигини аниқ ва таъсирли тарзда қайта тиклаб тасвирлаш ёзувчи учун энг олий бахтдир”.² Нормурод Норқобилов бу борада бахтга эриша олган. Асарда воқелик муаллиф томонидан баён қилинади. Унинг холис нутқи ҳикоянинг бош қаҳрамони шоирнинг ташқи қиёфасини, хатти-ҳаракатини, ички туйғуларини, воқеалар жараёнини ифодалашда кенг ўрин тутган. Ҳикоя сюжети тугун билан бошланади. Яъни асар илк шеърини китобини олиб, туғилиб ўсган қишлоғига кетаётган шоирни калтаклашгани ҳақидаги хабар тафсилотлари билан давом этади. “Шоирни калтаклашдилар. Илк тўплами чиққанидан ўзида йўқ қувониб, мақтангани туғилиб ўсган қишлоғига йўл тортганда, йўлда калтаклашдилар уни. Одамларни севарди у, хатто китобининг номи ҳам шу маънода: “Муҳаббатим сизга одамлар!”. Хуллас эллик-олтмишга яқин китобчасини қора сумкасига жойлаб йўлга чиққанди у”.³ Дастлабки жумлалар худди шеърдек ўқилади. Матн организмга сингдириб юборилган қуйма оҳангдорлик, шоирона рух ҳикоя қаҳрамони шоирга ишора қилган. Ижодкор воқеликни таъсирчан, қизиқарли баён қилиш учун керакли оҳангни топа олган. Ёзувчи гап бўлақларининг одатдаги тартибини ўзгартириш орқали маъно урғусини “у”га (шоирга – Г.О.) туширади. Мазкур ҳикояда шеърини асарларда учрайдиган инверсия ҳодисаси, таъбир жоиз бўлса, прозага кўчиб, шоирни таъкидлаб, унинг ҳолатини таъсирчан ифода этиш функциясини бажарган. Шунинг учун ҳикоя ёзувчи қалбида пишиб-етилиб, ўз оҳангги билан туғилган. Агар хабар маъносидagi дарак гаплар синтаксис қоидаларига мувофиқ (эга+кесим) баён қилинганда ҳикоядаги психологик атмосфера табиий ва таъсирчан бўлмас эди. Фикримизни аниқ ифодалаш учун жумлаларни солиштириб чиқамиз. Уни йўлда калтаклашдилар – Йўлда калтаклашдилар **уни**.

У одамларни севарди – Одамларни севарди у.

У китобчасини қора сумкасига жойлаб йўлга чиққанди – китобчасини қора сумкасига жойлаб йўлга чиққанди у.

Учала гапда ҳам жумла охирида “у” кишилиқ олмоши қўлланган. Ўз ўрнида ва мақсадли ишлатилган тавтология фикр-туйғуни таъкидлаб, бўрттириб ифодалашга хизмат қилган. Чунки шоир одамлар учун бегона, “елкасига сумка осган пўрим йигитча” холос. “Китоб ёзадиган шоир” эканлигини билишса ҳам ўз манфаатини ҳар нарсадан устун қўядиган, на меҳмонни, на иззат-икромни биладиган қишлоқ аҳли учун у – ҳеч ким. Шунинг учун уни калтакланишига жим қараб туришади, завқланиб кулишади, то манзилгача олишув жараёнларини сақичдек “чайнаб” кетишади. Гарчи шоир Мутал сариқ томонидан “ерпарчин” қилинган бўлса-да, муаллиф биринчи гапданок “Шоирни

¹ Расулов А. Шайдолик /Бўрон қопган кун. – Тошкент: Шарқ, 2007. – Б.6.

² Тургенев И.С. Собрание сочинений. 10-том. - С.133.

³ Норқобилов Н. Қувончли кун / Бекатдаги оқ уйча. Ҳикоялар ва қиссалар. – Т.: Шарқ, 2007. – Б.71. (Кей-инги ўринларда саҳифа кавс ичида кўрсатилади).

калтаклашдилар” (“калтаклади” ёки “калтаклашди” эмас) деб бир пайтнинг ўзида ҳам биргалик (-ш), ҳам кўплик (лар) кўшимчалари билан фикрини ифода этади. Мазкур жумлада ҳикоячи-муаллифнинг бошланажак асар воқеаларига субъектив муносабати яққол сезилган. Фикримизга “калтаклашди” сўзи ойдинлик киритади. Ёзувчи “адабини беришди”, “уришди”, “дўппослашди” сўзларини қўлласа ҳам бўларди. Лекин унда муаллифнинг ижодий нияти амалга ошмас эди. Бу жуда муҳим масала. Чунки санъаткор ижодий ниятдаёқ ўқувчига муайян таъсир қилишни кўзда туттади.¹ Ҳикояда қўлланган “калтаклашдилар” сўзи эса ўзига юкланган бадиий функцияни бажара олган. Ижодкор учун сўз танлаш қийин масала. Бу борада Абдулла Қаҳҳор салбий қаҳрамонига қарата шундай дейди: “Сиз сўзни граммлаб олиб, тонналаб ишлатасиз. Аслида, сўзни тонналаб олиб, граммлаб сотиш керак”. Шунинг учун ҳам битта жумла ёзаётганда, яна ўнта жумла ёзувчининг ихтиёрида туриши керак. Масалан, битта сўзнинг ўн хил ифодаси, ўн хил эквиваленти, яъни муқобил варианты бўлиши керак. Ҳақиқий ёзувчи ўнта сўздан энг кераклигини топиб ёзиши лозим.² Ҳикоя мазмунига кўра, шоир гарчи Мутал сариқ томонидан дўппосланган бўлса-да, лекин маънавий зарбани, маънавий тарсақини, маънавий калтакни аслида, қишлоқ аҳлидан ейди. Шунинг учун ижодкор “калтаклашдилар” сўзини танлаб, жумла мазмундорлигини оширган. “Шоирнинг миясига қон тепди. Ҳақоратдан эмас, қулгидан ғзаби келди. Оҳ, қанчалик ожизлик, қанчалик елпатаклик, деб ўйлади қаҳри ошганидан ошиб ва жўжажўроз қичқиргандай, хунук, ингичка овозда бақириб юборди: “– Э, одам эмас экансилар!”(79).

Ҳа, одам кўринишидаги нусхалар уни ўз иллатлари бўлган лоқайдлик, ожизлик, елпатаклик, манфаатпарастлик, бефарқлик, иккиюзламачилик, лаганбардорлик калтаклари билан аёвсиз савалашди. Ёзувчи ҳикоя аввалида “томини шамол учириб кетган бекат” иборасини бежизга қўлламагани воқеалар ривожига ойдинлашади. Назаримизда, мазкур детал автобус кутган йўловчиларнинг асл қиёфасига (башарасига) ишора сифатида келтирилган. “Тоғ оралиғидаги дўппидеккина қишлоқ” одамларининг томсиз бекат сингари “бошсиз” эканлиги, қишлоққа қатнайдиغان биргина автобусга ва ягона автобусчига (Мутал сариқ ўн йилдан бери мазкур йўналишда одам ташиган. – Г.О.) қарамлиги, Муталнинг бирор ўнгирга тушириб қолдиришидан кўрқиб ёки керак пайтда тўхтамай ўтиб кетишидан хавфсираб, йўловчиларга бошқа автобус гаплашган меҳмонни ва яхшилиқ қилиш учун рози бўлган Новча ҳайдовчини оқлаш у ёқда турсин, тоза адабини еб, қандай ўсал бўлганлигини завкланиб сўзлаб кетиши Н.Норқобилов томонидан маҳорат билан содда ва таъсирли баён этилган. Ёзувчи услубига кўра, кулминация ҳикоянинг охирида берилган. Ва сюжетнинг мазкур қисми асарда кўтарилган муаммони ниҳоятда ўткирлаштириб, кучайтириб, таъсирчанлигини ошириб бориши билан мазмундорлик касб этган.³

Ҳикоянинг бу тарзда яқун топиши китобхон онгида ва қалбида ғалаён бошланишига туртки берган. Ёзувчининг асосий мақсади ва асарнинг муваффақияти ҳам шу, аслида, ўқирманга таъсир этиш, унинг мудроқ туйғуларини уйғотиш, асар қаҳрамонларига ё нафрат, ёки ҳамдардлик ҳиссини туйдиришдан иборат.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Норқобилов Н. Қувончли кун / Бекатдаги оқ уйча. Ҳикоялар ва қиссалар. – Т.: Шарқ, 2007.
2. Қуроноф Д. ва бошқалар. Адабиётшунослик луғати. Т.: Академнашр, 2010.
3. Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. Т.: Шарқ, 2008.

¹ Қуроноф Д. ва бошқалар. Адабиётшунослик луғати. Т.: Академнашр, 2010. – Б.109.

² Сўз – бу сеҳрли дунё(Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ўткир Ҳошимов билан суҳбат) // Шарқ юлдузи. – 2010. – № 1. – Б.133.

³ Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. Т.: Шарқ, 2008. – Б. 77.

КАРЛ РАЙХЛ ТАДҚИҚОТЛАРИ ВА ҚИЁСИЙ ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ

Қаландарова Дилафрўз Абдужамилевна,
Низомий номидаги ТДПУ
Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ўқитувчиси
Телефон: +998(91) 1339677
d.kalandarova2017@yandex.ru

Аннотация: Мақолада жаҳон фольклоршунослигида ўзбек фольклорига қиёсий ёндашув асослари ҳамда усуллари Карл Райхлнинг инглиз тилидаги таржима ва тадқиқотлари мисолида аниқланган.

Калит сўзлар: фольклор, ўзбек фольклори, Карл Райхл, таржимон, таржима, тадқиқотчи, эпос, турк эпоси, дoston, бахши.

Жаҳон фольклоршунослигида қиёсий фольклоршунослик назарий ва амалий жиҳатдан тобора ривожланиб бораётган алоҳида йўналишлардан биридир. Унинг таркибида фольклор асарлари таржимашунослиги, фольклор тилининг адабий тилга таъсири, халқ ижоди асарлари вариантлари, ёзувга кўчирилган манбалар қиёсий таҳлили, умумфольклор ҳодисалари поэтикасидаги муштаракликлар, бир хил ва турли тизимли тилларда яратилган фольклор намуналарининг типологик ва хусусий белгилари, адабий алоқалар, оғзаки ва ёзма ижод муносабати, фольклоризмлар масалаларини ўрганишга катта эътибор қаратиб келинмоқда. Лекин жаҳон фольклоршунослигида ўзбек фольклорига қиёсий ёндашув асослари ва усуллари аниқлаш учун ўзбек халқ оғзаки ижоди намуналарининг таржимаси ва тадқиқи билан махсус шуғулланган олимлар фаолиятини ўрганиш ҳам зарур ҳисобланади. Бу жиҳатдан Карл Райхлнинг ўзбек фольклори бўйича немис ва инглиз тилларида амалга оширган таржима ва тадқиқот ишлари ўрганилиши долзарб вазифалардандир.

Жаҳон фольклоршунослигида ўзбек халқ оғзаки бадиий ижоди намуналарининг туркий ва бошқа халқлар эпик аънаналари билан генетик алоқадорлиги, ўзаро таъсири, жанрий таркиби, сюжет, мотив ва образлар структурасига алоқадор айрим умумий ва дифференциал белгиларни очишга қаратилган изланишлар мавжудлиги умумжаҳон цивилизациясида ўзбек фольклорининг алоҳида ўрни борлигини тасдиқлаши нуқтаи назаридан эътиборни тортади. [1]. Ўзбек фольклорининг жаҳон қиёсий фольклоршунослиги манбаси сифатида танланиш асослари, ёндашув усуллари ўрганиш ўзбек қиёсий фольклоршунослигининг тарихи ва назарий асосларини аниқлаш имконини бериши билан муҳим аҳамият касб этади. [2]. Бугунги халқаро муносабатлар ўзбек-немис, ўзбек-инглиз маънавий-маданий муносабатларини янада яхшилашга хизмат қила олиши билан муҳим бўлган Карл Райхлнинг ўзбек фольклорини немис ва инглиз тилларида ўрганиш ҳамда ўргатишга қаратилган тадқиқотлари яратилиш омиллари, мақсад-мундарижасини алоҳида ўрганишга йўл очади.

Карл Райхл ўзбек фольклорининг хорижда немис ва инглиз тилларида тарқалиши ҳамда ўрганилишига шу тилларда амалга оширган таржималари қатори 1980-1989 йиллардаги изланишлари асосида яратган “Uzbek Epic Poetry: Traditions and Poetic Diction” [4], 1992 йилда унинг янада кенгайтирилган ва бойитилган наشري “Turkic Oral Epic Poetry: Traditions, Forms, Poetic Structure” [3] китоблари билан катта ҳисса қўшган таниқли фольклоршунос олимлардан биридир.

К.Райхл тадқиқотлари жаҳон фольклоршунослигида ўзбек фольклорига қиёсий ёндашув асослари ҳамда усуллари аниқлашда муҳим манба вазифасини ўтай олиши, қиёсий фольклоршуносликнинг ўзбек фольклоршунослиги таркибидаги ўрни, мақсад ва вазифалари, методологик хусусиятлари, шаклланиш тарихи ва назарий тараққиёт босқичларини далиллаши, ўзбек фольклорининг жаҳон қиёсий фольклоршунослиги манбаси сифатида танланиш ва ўрганилиш омиллари асослашга имкон бериши билан аҳамият касб этади.

Карл Райхл ўзбек фольклорининг немис ва инглиз тилларига моҳир таржимони эканини у танлаган асарлар мундарижаси, жанри, чоғиштирма тилшуносликнинг услуб ва усул меъёрлари ўзида тўлиқ намоён этади. Олимнинг тадқиқотларида ўзбек фольклорига туркий фольклор контекстида қиёсий ёндашилган бўлиб, уларда ўзбек ва бошқа туркий халқлар

эртаклари ҳамда дostonлари поэтик структурасидаги умумий ва дифференциал белгилар, эпосда бош қахрамон, сюжет моделларини танлаб тасвирлашда бахшилар маҳорати, фольклор ва ёзма адабиёт алоқаси, фольклоризмлар типологияси, тарихий ва замонавий биографик асарлар мундарижаси ва уларнинг тил хусусиятларини танқидчи услуби ҳамда маҳорати масалалари ёритилган.

Карл Райхлнинг ўзбек фольклори намуналаридан немис ва инглиз тилларига ўгирилган таржималари, асосан, ўзбек эртак, дoston ҳамда бахшилари ҳақида яратилган адабий-танқидий асарлардан иборат.

Карл Райхлнинг ўзбек фольклори бўйича амалга оширган таржима ва тадқиқотлари жаҳон фольклоршунослигида ўзбек халқ оғзаки бадиий ижоди намуналарининг туркий халқлар эпик аънаналари билан генетик алоқадорлигини, жанрий таркиби, сюжет, мотив ва образлар структурасида ўзига хос миллий белгилар, универсалия ва парадигмалар кўпроқ эик асарларда бош қахрамон, сюжет моделларини танлаб тасвирлашда кўринишларини, умумжаҳон цивилизациясида ўзбек халқ маънавий сарчашмаларининг алоҳида ўрни борлигини асослашга хизмат қилиши билан муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Лорд Альберт. Сказитель. – М.: Восточная литература, 1994. –368 с.
2. Путилов Б. Методология сравнительно-исторического изучения фольклора. – Л.: Наука, 1976. – 244 с.
3. Reichl Karl. Turkic Oral Epic Poetry: Traditions, Forms, Poetic Structure. Garland Publishing,inc. – New York & London, 1992. – 395 p.
4. Reichl K. Uzbek Epic Poetry: Traditions and Poetic Diction. – Hainsworth, 1989.
5. Райхл К. Тюркский эпос: традиция, формы, поэтическая структура / Карл Райхл: пер. с англ. В.Трейстер под.ред. Д.А.Функа. – Москва: Восточная литература, 2008. – 383 с.

HAYOTNI ANGLASHDA ADABIYOTNING O'RNI

Sultonova Raisa

Irgasheva Nargiza

Qashqadaryo viloyati Koson tuman
XTBga qarashli 95- sonli ixtisoslashtirilgan
umumta'lim maktabning ona tili va
adabiyot fani o'qituvchilari.
Telefon raqam: +99897 519-25-51
IzzatullayevJ@gmail.com

Annatsiya: Ushbu maqolada adabiyotning so'z san'ati ekanligi, uning turlari, qudrati, rivojlanishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Nazm, nasr, dramaturgiya.

Adabiyot – so'z san'ati. So'z qudrati orqali kitobxonga, ommaga fikrni teran va tushunarli yetkazishda adabiyotning o'rni benihoya yuksak.

Borliq yaralgandan ham avvalroq paydo bo'lgan so'zning qudrati bilan bugun adabiyot, tarix, ona tili fanlari o'quvchining ong va shuuriga kechaning, bugunning, atrof muhitning salmog'i to'g'risidagi bilim ko'nikmalarni joylaydi.

Adabiyotni adabiyotshunos olimlarimiz 3 turga bo'lib o'rganishni tavsiya etishgan.

1. Nazm – bu turda ijodkor tuyg'ularining go'zal tarannumi, hislar tasviri o'rganiladi. (she'r, g'azal, masnaviy, musaddas, qasida, marsiya,...) Nazm na'munalari ma'lum bir vazn asosida bunyod bo'ladi. Aruz va barmoq vazni nazm durdonalarini yaratishga yordam beradi.

2. Nasr – bu turda ijodkorning tasvirlash mahorati, voqealar qudrati, qahramonlar harakatlari, taqdiri bilan bog'liq jarayonlar kuzatiladi.

Bu yo'nalishda ma'lum joy, qahramonlar, voqealar tizimi kerak bo'ladi. (hikoya, qissa, roman, eposiya, ocherk, esse,...)

3. Dramaturgiya – bu turda ijodkor qahramonlarning harakatiga, voqealarning sodir bo'lishida asoslanib asarlar yaratiladi. Yaratilgan asarlar sahnada qo'yish uchun mo'ljallanadi. (tragediya, drama, intermediya,...)

Adabiyot – odob-ahloq qoidalarini o'quvchi ongiga singdirish fani hamdir. Har bir dars jarayonida o'qituvchi bu fanning tarbiyaviy ahamiyati sababli o'quvchiga asarlar orqali insoniy tuug'ular, o'lmas qadriyatlar va odob qoidalari to'grisida ma'lumotlar beradi, uning shuuriga singdirishga harakat qiladi.

Adabiyot darsliklarida mohir pedogog o'z mahoratini namoyon etib, o'quvchiga har bir jumlaning turli metodik usullardan foydalangan holda yetkaza olsa, dars samaradorligi ham, o'quvchilar faolligi ham oshadi. Buning uchun o'qituvchi mahoratli pedogog bo'lish bilan birga, mohir aktyor ham bo'lmog'I kerak. bir soatlik dars jarayonini ajoyib sahna asariga qiyoslagan o'qituvchi o'quvchilarga bilim va ko'nikmalarni turli metodik usullardan, turli sahna ko'rinishlaridan foydalangan holda o'ta olsa dars samaradorligi oshadi. Bu borada ham adabiyotning so'z san'ati ekanligi ko'mak beradi.

So'z adabiyot quroli. So'z orqali fikrlar bayon qilinishgina qolmay, ruhiy kamolat sari qadam qo'yiladi, madaniyat va ma'rifat namoyon bo'ladi. So'zni ko'zlarimiz bilan ko'rmasakda, ko'ngildagi sezimlarni yurakdagi gaplarni u orqali ifodalaymiz.

Foydalanilgan adabiyot:

1. O'zbek tilidan ma'ruzalar to'plami. Muallif-Nargiza Erkaboyeva „Yosh kuch“ nashriyoti Toshkent 2019-yil.

MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARIDA TABIAT TASVIRI

Abilova Yulduz G'ulomovna.

Qashqadaryo viloyati, Koson tumani
34-maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.
Tel: +998990482628
gulomovna97@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining sevimli shoiri Muhammad Yusuf ijodidagi tabiat bilan bog'liq ijod mahsullari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: xalqona satrlar,
Shoir badiiyati.
O'lsa o'zi o'lar, so'zi o'lmaydi,
Hamisha barhayot nasl shoirlar.
Haqiqiy shoirning qabri bo'lmaydi,
Yurakka ko'milar asl shoirlar.

Darhaqiqat, buyuk shoir va yozuvchi Cho'lpon tabiri naqadar haq:el dardini, quvonchini, buguni va ertasi qalb ko'zi ila ko'ra olgan va o'sha dardlarga malham dardlarini bitgan asl shoirlar o'lmagay, ular insonlar yuragida abadiy yashagay.

Xalqona, dilga yaqin, o'ynoqi satrlari bilan o'zbek xalqining sevimli qahramon shoiriga aylangan ijodkor Muhammad Yusuf ijodi haqida so'z borar ekan, o'sha "abadiylik", "mangu ko'ngillarda yashamoq" iboralarini qo'llamasdan ilojimiz yo'q. Shoir qay mavzuga qo'l urmasin, betakror, dilga yaqin misralarni yarata olgan.

Muhammad Yusuf ijodida keng o'rin egallagan tabiat tasviri kishini to'lqinlantirmay qolmaydi.

Ey oq ko'nglim mening,
ey ko'k ko'ylagim,
Bo'yingga bo'yimni,
kelar tenglagim,
Kuylasam faqat sen
sabab kuyladim.
Yaprog'ingdan yerga
tomgan ohangman.

Shoir "Yalpiz" she'rida ariq labidagi, o'tloq bag'ridagi oddiy yalpiz tasvirini shunchalar go'zal tariflaydiki, muxlis beixtiyor shoir ko'ngli va yalpiz iforiga mahliyo bo'ladi.

Yoki "Qizg'aldoq" she'rida shamollarga yuz tutib bir lahzalik go'zalligini zamin ko'zgisida ko'z-ko'z qilayotgan olovrang qizg'aldoqlar tasviri ham ko'z o'ngizgizda shunday nomoyon bo'ladi.

Shoirga ilhom bergan tug'ilgan tuprog'i, bolaligiga guvoh tog'u-toshlar, suvi tiniq anhorlar, bulutlar ortidan erinib bosh ko'tarayotgan oftob manzarasi, ufq tasviri misralarga jon bag'ishlagan go'yo. O'qirmanning ko'z o'ngida betakror manzaralar paydo etguvchi "Boychechak", "Ko'klamoyim", "Yalpiz", "Anor" "Qaldirg'och", "Bulbul", "Tanish teraklar" kabi o'nlab she'rlar Muhammad Yusuf badiyatining tabiatga uyg'un motivlarini aks ettiradi.

O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf sodda, samimiy satrlari bilan minglab ko'ngillarni zabt eta oldi. Shoirning tabiat jamolidan ilhomlanib bitgan misralari shunchalar ko'ngilga yaqinki, beixtiyor baytlardagi go'zallik ko'ngillar sathiga ko'chadi.

Shoir shaxsiyati she'riyat deb atalmish olam kishisiga aylanganda u manguylikka daxldor asarlar bita oladi.

Shoir Muhammad Yusuf she'rlari ham avlodlar qalbida abadiy yashaydi hamda yillar osha kitobxon badiiy didining o'sishida hissa qo'shib boraveradi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf "Saylanma". T: "Sharq" nashriyoti.2007.
2. Muhammad Yusuf. "Tanish teraklar". Toshkent: G'ofur Gulom nomidagi nashriyot.1985.

SHE'RIYATDA FRAZEOLOGIK IBORALARNI QO'LLANILISHI

Ashirova Shoiraxon Xamdamovna,
Namangan viloyati Kosonsoy tumani
26-umum ta'lim maktabi ona tili va adbiyot fani
o'qituvchisi email:ashirovashoira@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tili imkoniyatlaridan biri fereologik birikmalarning she'riyatdagi o'rni, ahamiyati va mohiyati haqida so'z yuritilgan. Shoir Muhammad Yusuf she'riyatidan namunalar olib tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: she'r, ibora, freziologiya, metafora, maqol, obraz, personaj, badiiylik.

Vatan, Ona, sevgi va muhabbat, baxt va shodlik kuychisi Muhammad Yusuf asarlari xalqona maqol va iboralar, turli taviy vositalarga boyligi bilan ajralib turadi. Shuni ta'kidlash lozimki, badiiy asarning qimmatida unda xalq iboralarining qancha ko'p qo'llanilganligi bilan emas, qay darajada o'rinli qo'llanilganligi bilan belgilanadi. Muhammad Yusuf qo'llagan xar bir maqol va ibora voqeylik ruhiga monand tarzda qo'llanilganligi bilan ajralib turadi. Badiiy uslub boshqa uslublardan o'zining obrazlilik, ekspressivligi bilan ajralib turadi. Uning o'ziga xosligi adabiy til me'yorlariga bo'lgan munosabatda (til vositalaridan foydalanish) yaqqol ko'rinadi. Badiiy adabiyotning quroli so'zdir. Hayot manzaralari, obrazlar va ularning tavsifi so'z yordamida kitobxoniga yetkaziladi. Demakki, so'z obraz va xarakter, manzara yaratish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Yozuvchi asar yaratarkan, turli maqsadlar uchun asar g'oyasi, obrazlari ruhiga mos tushadigan til vositalarini qo'llaydi. Taniqli tilshunos A.N.Gvozdev yozganidek, «bu uslubda adabiy til me'yorlaridan chetga chiqish hollari ham uchraydi. Adabiy til me'yorlarida chetga chiqish ma'lum personaj, muhit yoki davrga nutqiy tavsif berilganda sodir bo'ladi. Bunda yozuvchi oddiy nutq elementlaridan, dialektizmlardan, arxaizm va chet til leksikasidan foydalanadi». Bu holat matnning ekspressivligi, emotsionalligi uchun xizmat qiluvchi iboralarga ham taalluqlidir. Taniqli adib Muhammad Yusuf asarlarida qo'llangan iboralarni kuzatganda, quyidagilarga duch kelamiz: ularda ko'chma ma'noda qo'llangan asli bir gap shaklida bo'lgan, frazeologizmga aylanib ketgan konstruksiyalar ham uchraydiki, bu oddiy so'zlashuvga tegishli bo'lib, emotsionallik ifodalashga xizmat qilgan.

So'z birikma tarzidagi freziologik iboralar:

Qo'li ochiq, mehri daryo, mushti qattiq, ko'ngli bo'sh¹.

Ko'ngli bo'sh – ko'ngilchan, rahimdil.

Ammo qalb tan olmas, u o'sha – o'sha,

Qarshimda boladek **dardin yoradi².**

Dardini yormoq – tashvishga solib yurgan yashirin ish – o'ylarini o'ziga yaqin olib aytmoq.

Yulduz bo'lib turar – balki ko'kda balqib,

Ko'lga cho'kib ketish balki **ko'ngli yarim³.**

Ko'ngli yarim – o'ksik, shaxsiy hayotida eng yaqini yo'qotgan shaxsga nisbatan qo'llanadi.

Ko'ngli yarim – xotirjamligini yo'qotgan.

Nomardlardan **yuzin burgan** elatsan,

Dor ostida kulib turgan elatsan⁴.

Yuzin burmoq – qaramaslik uchun boshini boshqa tomonga burmoq.

Totuv yurtida tuproq o'zin tog' aylagay,

Bir – birini qo'llagan el kam bo'lmagay⁵.

Bir – birini qo'llamoq – hamjihat bo'lmoq yakdil bo'lmoq.

Ona chumchuq aylanib ketmas,

Ko'ngliga qil sig'masa kerak.

¹ M.Yusuf. "Erka kiyik", - Toshkent.: Davr press 2019. 23 – b.

² M.Yusuf. "Erka kiyik", - Toshkent.: Davr press 2019. 50 – b.

³ M.Yusuf. "Erka kiyik", - Toshkent.: Davr press 2019. 40 – b.

⁴ M. Юсуф "Халк бўл элим", -Тошкен.: "О'zbekiston" 2018. 59 –б.

⁵ M.Yusuf. "Erka kiyik", - Toshkent.: Davr press 2019. 48 – b.

*Eski indan tashib borib xas,
Yangi inda yig'lasa kerak¹.*

Ко'ngliga qil sig'mas – inson ong tafakkuridagi notinchlik, хотirjamligi yo'qolgan kishiga nisbatan ishlatiladi.

*Qilich unga o'tmaydi,
O'qlar uni yiqmaydi.
Yiqilsa ham bag'ri qon
Yot, ustida uxlaydi².*

Bag'ri qon – kimdan yoki nimadandir ranjigan, kuyungan, siqilgan.

Shoir she'rlarida iboralar shu darajada o'rinli qo'llanadiki, tasvirlar satrlar bag'riga singib, quyma misraga aylangan. Natijada she'rning badiiy qiymati yana ham ortadi. Xulosa qiladigan bo'lsak, shoirning so'z qo'llash mahoratini bir maqola orqali yoritib berish mushkul, faqatgina aytish mumkinki shoir deyarli har bir she'rida xalq iboralardan o'rinli foydalana olgan. Mahorat bilan qo'llangan iboralar misralar badiiyligini, tasviriy ifoda kuchini oshirgan. Tillimmiz xazinasini naqadar boy ekanligini isbotlab bera olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Yusuf. "Erka kiyik", - Toshkent.: Davr press 2019. 23 – b.
2. M.Yusuf. "Halima enam allalari", - Toshkent.: "Cho'lpon", 1991. 6-b.
3. M. Юсуф "Халқ бўл элим", -Тошкен.: "O'zbekiston" 2018. 59 –б.

¹ M.Yusuf. "Halima enam allalari", - Toshkent.: "Cho'lpon", 1991. 6-b.

² M.Yusuf. "Halima enam allalari", - Toshkent.: "Cho'lpon", 1991. 15-b.

О‘ЗБЕК ХАЛҚ ОГ‘ЗАКИ ИЈОДИДА БОЛАЛАР ҚО‘ШИҚЛАРИ

Muhammadiyah Buxizira Abdupottayevna,

Namangan viloyati Kosonsoy tumani

14-umum ta’lim maktab ona tili va adbiyot o’qituvchisi

email: muhammadiyahbuxizira@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek xalq og‘zaki ijodida bolalar qo‘shiqlarining ba’zi mavzulari yoritib berilgan. Tahlillar Namangan viloyati bolalar qo‘shiqlari misolida berib borilgan. Qo‘shiqlar mavzusining dolzarbligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim-tarbiya, alla, she’r, doston, kompazitsiya, qo‘shiq, afsona.

Professor S. Matchonov “Avlod-ajdodlarimiz asrlar mobaynida intilib kelgan ma’naviy-ahloqiy barkamollik, avvalo, insonning o‘z-o‘zini anglashi bo‘lib, ta’lim-tarbiya orqali amalga oshiriladi. O‘z-o‘zini anglash esa boshqalarni anglash, demakki, dunyoni anglash, ... uning sir-asrorlarini tushunishning ildizini kishilik jamiyatining ilk davridan, xalq og‘zaki ijodi namunalari ijrosidan izlamoq kerak”¹ – deydi. Adabiyot darslarida xalq og‘zaki ijodi namunalari milliy qadriyatlarga bog‘lab o‘rgatish dolzarb pedagogik muammo ekanligi yoshlarda komil insonga xos sifatlarni shakllantirish va ularni tarbiyalash bilan chambarchas bog‘liq jarayon ekanligida ko‘rinadi. Bu jarayonda: bola tug‘ilgan zahoti dunyodagi eng mehr bilan aytiladigan qo‘shiqni eshitadi. Alla ana shu qo‘shiq hisoblanadi. Sevimli shoirimiz Cho‘lpon alla haqida shunday degan edi: “Bir bola uxlamasa , alla aytadilar. Bola tez uxlab ketar. Chunki ul andin bir lazzat his qilur.”² Bu ifodada allaning eng muhim fazilati – bola ruhiga ta’siri aks etgan. Keksalarimiz allaning sadolari bola ruhiga iymon, vataniga muhabbat , halqiga hurmat, o‘zi tug‘ilgan oilaga izzat bo‘lib quyilishini ko‘p aytganlar.

Alla aytish an’anasi bizga uzoq o‘tmishdan meros bo‘lib kelgan. Akademik shoirimiz G‘.G‘ulom so‘z mulkining sultoni A.Navoiyning “Farhod va Shirin ” dostoniga bergan sharhida Farhodning beshigi atrofida yig‘ilishib : “Yuz ohang bilan alla aytar edilar ”,- deydi. Yodimizda bo‘lishi kerakki, dunyoda o‘z kashfiyotlari, she’r va dostonlari bilan mashhur bo‘lgan hamma odamlar go‘dakligida alla eshtib ulg‘aygan.

Alladagi fazilatlarini Abu Ali ibn Sino ham alohida ta’kidlaydi. Xususan, shifokor alloma allaning bola ruhiy tarbiyasiga ijobiy ta’sir kursatishini alohida uqtiradi. Shunday qilib, qo‘shiqchilikda ilk o‘quvni onalardan olgan ikki, uch yoshlik bolalar atrofidagi voqea- hodisalarga taqlid qila boshlaydilar. Turli yoshdagi bolalarning voqelikka poetik munosabatlari chuqurlashgan sari qo‘shiqlar ham shakl , ham mazmun jihatdan teranlashib takomillashib boradi. Shu zaylda uchlik, turtlik, beshlik, oltilik va sakkizlik shaklidagi qo‘shiq namunalari yuzaga kelgan. Ayniqsa to‘rtlik shakli bolalar repertuarida keng tarqalgan. Kompazitsion jihatdan dialog asosida qurilgan qo‘shiqlar ham bir talay.

Odatda bunday qo‘shiqlar aytishuvlar (aytishmalar) ham deyilgan.³

Bolalar qo‘shiqlari bolalar fol’klarining asosini tashkil etiladi. Qo‘shiqlarni shovqin solib, harakatli o‘yin davomida, yakka o‘zi yoki xor bo‘lib ijro etiladi. Shu o‘rinda hammamizga qadrdon bo‘lgan “ Oq terakmi, ko‘k terak ?” qo‘shig‘ini eslatish o‘rinli.

Boychechak o‘lib –tiriluvchi tabiat ramzidir. Qishda ramziy ma’noda “o‘lgan” tabiat ilk ko‘klam kelishi bilan tiriladi, ya’ni qor ostidan boychechak bo‘lib unib chiqadi.

“Boychechak xabari” bilan bog‘liq an’analar tabiat hodisasi sharafiga o‘tkazilgan qadimiy bolalar o‘yini.

Bu qo‘shiq: Adirlar to‘la chechak ,
Biz keldik ucha-ucha,
Boychechagim, boychechak,
Kutib oling, hoy checha

¹ Qahramonov Q. An’ana va zamonaviylik. T.: A. Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. -20-21- b.

² Barkamol avlod tarbiyasida jismoniy tarbiya va sportning o‘rni. Respublika ilmiy amaliy anjuman. Jizzax, 2001.

³ Абу Али ибн Сино, Тиб конунлари. Тошкент: 1-китоб. 326-бет.1959 й.

deya kuylashadi.¹

Halinchak uchish o'zbeklarning qadimiy ommaviy o'yinlaridan biri bo'lgan. Kelib chiqish tarixiga ko'ra halinchak uchish o'yini aslida hosildorlik ishlariga aloqador qadimgi marosimlar tizimida yuzaga kelgan.

O'tmishda yashagan dehqonlar yosh qizlar, kelinchaklarning bahor kelishi sharafiga o'tkazilgan dehqonchilik bilan bog'liq marosimlar chog'ida mevali daraxtlarga arqon tashlab yasalgan halinchakda uchishlari kelayotgani dehqonchilik yilining barakali bo'lishiga sirli ravishda ta'sir ko'rsatadi deb hisoblaganlar. Demak, dastlab magik vosita deb qaralgan halinchak uchish udumi keyinchalik ommaviy o'yin harakatiga aylangan. Halinchak uchish bilan bog'liq qo'shiq turli xil bo'ladi. Halinchak uchish o'yinini oladigan bo'lsak, (A.K. Barovkov tomonidan asrimizning 20-yillarida yozib olingan qadimiy qo'shiq) qizlar boqqa chiqib daraxtlarga arqon bog'lab, halinchak yasaganlar. Qizlardan bittasi halinchakka o'tirib uchadi, boshqa qizlar esa uni uchirib turib:

Halinchagim – salgimchak, opayam salom,

Dodayam salom, deb qo'shiq aytishadi²

Qo'shiqning tarixi uzoq o'tmishiga borib taqaladi. Afsonaviy qush "Semurg" va "Qaldirg'och" rivoyatlari asosida kelib chiqqan. Bu qo'shiq barcha viloyatlarda turli yo'nalishlarda qo'llanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, qo'shiqlar qanday mavzuda aytilishidan qat'iy nazar bolalar hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Har birining alohida o'rni bor.

Bolalarning xilma-xil jarangdagi qo'shiqlari ya'ni "Aldamachoqlar", "Chandishmalar", "Tegishmachoqlar", "Xukumlagichlar" – bularning bari aslida biron maqsad sari yo'naltirilgan bo'ladi. Bular hammasi hayotda o'z o'rnini topgan, keng tarqalgan qo'shiqlardir. Qo'shiqlar bolani badiiy so'z vositasi bilan tarbiyalashga xizmat etadi va uning aqliy, fizologik va estetik jihatdan mukammal o'sishiga yordam beradi.

Barcha-barcha mavzudagi qo'shiqlar bolaning ruhan, tabiatan o'zbek bo'lib voyaga yetishiga xizmat qilgan. Bu an'ana, ayniqsa, mustaqillik yillarida yana ommalashdi.

Binobarin, asarlar oldin yaratilgan bolalar fol'klori namunalari bugungi kunda ham o'z vazifasini bajarmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qahramonov Q. An'ana va zamonaviylik. T.: A. Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. -20-21- b.

2. Barkamol avlod tarbiyasida jismoniy tarbiya va sportning o'rni. Respublika ilmiy amaliy anjuman. Jizzax, 2001.

¹ Namangan xalq og'zaki ijodi namunalari Namangan, 1993. 23- bet.

² Наманган халқ оғзаки ижоди намуналари Наманган. II-том 26-бет.

G‘AFUR G‘ULOM NASRIY MEROSINING JANRIY RANG-BARANGLIGI VA ICHKI RIVOJI

Parpiyeva Shohista Nosirjanovna,

Namangan viloyati Chortoq tumani 8-sonli o‘rta ta’lim
maktabning 2-toifali Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada G‘afur G‘ulomning she‘riyati va nasrida o‘zbek xalqi tarixi o‘zining badiiy timsolini topganligi, yozuvchining ijodi rang-barang — she‘rlar, qo‘shiqlar, dostonlar, qasidalar, hikoyalar, qissalari o‘zbek adabiyoti rivojida beqiyos o‘rin tutganligi haqida ma‘lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: meros, shoir, nasriy asarlari, rang-barang, hikoya, hajviya, asar

Nodir iste’dod sohibi, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi, faylasuf shoir G‘afur G‘ulom xalqimiz va butun ezgu niyatli bashariyatning qalbiga quloq tuta olgan, ularning dardini dildan his eta bilgan olim, shoir va yozuvchi edi. G‘afur G‘ulom ijodiy merosining salmoqli qismini nasriy asarlari, xususan qissalari tashkil etadi. Xalq ijodining g‘oyaviy-estetik an‘analaridan juda keng ko‘lamda va chuqur ijodiy o‘rgangan so‘z ustasi G‘afur G‘ulom hayoti va ijodi uchun folklor juda katta ahamiyatga molik bo‘lgan buyuk maktab vazifasini o‘tagan. Adib xalq hayoti va orzu-tilaklarini, uning ruhiy olami, psixologiyasi, xarakteri, ma‘naviyati, estetik didi va badiiy tafakkuri, boy tilini folklordan o‘qib o‘rgandi. Aytishlaricha, Nasriddin Afandi fazilatlarining ko‘pginasi uning shaxsiyatiga singib ham ketgan ekan. Hatto shoirning o‘zi ham «Bizning uyga qo‘nib o‘ting, Do‘stlarim» she‘rida: «G‘afur degan bir Nasriddin kitobi» deb, o‘z tabiatiga ishora qiladi. G‘afur G‘ulom shaxsiyati va ijodiy merosida xalq ijodi ta‘sirining nihoyatda xilma-xil ko‘rinishlarini topish mumkin: Masalan: 1.«Afandi o‘lmaydigan bo‘ldi» hajviyasida folklor asarlari qayta ishlangan.

2.«Hasan Kayfiy» hikoyasi folklorga o‘xshatma tarzida yozilgan.

3.«Tirilgan murda» qissasi folklor motivi, xalq ijodi obrazlariga xos xususiyatlar asosida bayon qilingan. Mulla Mamajon xarakteri mohiyati shu negizda tipiklashtirilgan. “Shum bola” qissasidagi sarguzasht syujet turi va kompozitsiya folklorga borib tutashadi. Yozuvchi «Uch yolg‘ondan qirq yolg‘on» ertagiga o‘xshagan g‘oyat jozibali yolg‘on to‘qib, juda qiziq kulgili vaziyat-holat yaratgan. G‘afur G‘ulomning “Shum bola” qissasida rivoyatning personaj tilidan hikoya qilish usulini qo‘llashi o‘ziga xos badiiy samara berdi. Bordiyu, qissada rivoya yozuvchi tilidan olib borilganida, undagi ayrim epizodlar o‘quvchida shubha uyg‘otishi, ishonchsizlik qo‘zg‘ashi mumkin edi. Pesonaj – shum bola tilidan olib borilganida esa, biroq orttirilgandek ko‘ringan o‘rinlar hikoyachining fe‘liga yo‘yiladi. Uning xarakter xususiyatlarini yorqinroq ko‘rsatishga xizmat qiladi.

4. «Yodgor» qissasidagi kompozitsion qoliplash usuli ham folklordan oziqlanadi. Adib qissada latifa, dostonchilik, qiziqchilikka xos xususiyatlar, shuningdek, satira va yumordan ham ijodiy o‘rgangan.

Muhimi, xalq, ijodi G‘afur G‘ulom nasrida beg‘araz hazil-mutoyiba va qahramonlik, hayotbaxshlik, donishmandlik ruhini yanada kuchaytirgan. Adib hatto o‘nlab feletonlarini Nasriddin Afandi latifalari syujeti, shakli asosiga ko‘rgan va shu yo‘l bilan ularni hatto satirik hikoya darajasiga ko‘tarib yuborgan. «Xotinga olib berilmagan kavsh», «Oyoq olishiga qaraydi», «Shudgorda quyruq... singari asarlar fikrimizni dalillaydi. Shuning uchun G‘afur G‘ulomning kuldirib yig‘latadigan va yig‘latib kuldiradigan hajviy hikoya va qissalari el orasida shuhrat topdi. U o‘zbek realistik hikoyachiligi hamda qissachiligiga beqiyos hissa qo‘shgan adiblardan biri bo‘ldi va umrining oxirigacha bu sohada muvaffaqiyatli qalam tebratdi. G‘afur G‘ulomning hikoyanavisligi «Jo‘rabo‘za», «Yigit» (1931), «Kulgi hikoyalar» (1932) kabi to‘plamlarida yorqin namoyon bo‘ldi. Uning dastlabki asarlarida o‘sha davr o‘zbek hikoyachiligidagi tavsifchilik publitsistik tadqiqqa ruju qo‘yish, konfliktni yuridik tarzda hal etishga moyillik kabi kamchiliklar kuzga tashlanadi («Arkning yemirilishi», «Ikki janggoh»). ko‘pgina satirik hikoyalarida syujetning qiziqarli bo‘lishiga, fabulaga diqqatni qaratsa, boshqalarida xarakterlar o‘rtasidagi keskin to‘qnashuvlarni ko‘rsatadi va ularning ruhiy dunyosini ochadi. «Hiylai shar‘iy» (1930) hikoyasi latifani eslatadi, unda o‘zi aytganidek, «kuldirib yig‘latadi, yig‘latib kuldiradi». «Yigit» (1929) hikoyasida muqaddas muxabbat tuyg‘usi bilan o‘ynagan yigitni chiroyli usulda fosh etadi.

Qoloqlikni kulgi qiluvchi «Kim aybdor» (1932), «To‘rt xangoma» (1941) yumoristik hikoyalari ham latifanamodir.

G‘afur G‘ulom ko‘pgina lirik-dramatik yo‘nalishdagi hikoyalar ham yozdi. Ularda inson fojiasini va ularni shu holga solgan muhit, sharoitni ko‘rsatdi. U 1965 yili «Mening o‘g‘rigina bolam» lirik-dramatik va «Hasan Kayfiy» yumoristik hikoyasini e‘lon qildi. G‘afur G‘ulom talay ocherklar ham yozdi, bo‘larda ham «Hasan Kayfiy» dagidek aql-zakovatni, halol mehnatni ulug‘ladi. U o‘z ocherklarini «ocherklashgan hikoya», deydi, bu bilan ocherklarida quruq hujjat emas, balki inson taqdiri turganligiga ishora qiladi. G‘afur G‘ulom badiiy publitsistikada ustoz so‘z san‘atkorini sifatida tanildi va umrining oxirigacha bu sohada bayroqdor bo‘ldi.

Xulosa qilib aytganda, G‘afur G‘ulom o‘z g‘oyaviy niyati, maqsadi, material talabidan kelib chiqib, turli janrlarga murojaat etadi, xilma-xil bayon usullari va ifoda yo‘llarini qo‘llaydi. Bu holni uning qissalarida ham kuzatish mumkin. Nasr va nazm uyg‘unlashuvi liro-epik nasriy uslub o‘ziga xosligini yuzaga chiqarib, janr tilining poetik jozibadorligini ta‘minlagan. Muallifning hikoyachilikda to‘plagan tajribalari muayyan ma‘noda u yaratgan qissalari muvaffaqiyati uchun ham o‘ziga xos zamin vazifasini o‘tagan. Nasriy asarlarida G‘.G‘ulomning insonparvarlikka yo‘g‘rilgan estetik ideali, haqiqatga sadoqati, xalqqa hurmati, mehr-shafqati, yetimparvarligi o‘z ifodasini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matyoqubova T. G‘afur G‘ulom badiiyati. – T: Fan va texnologiya, 2006.
2. Nazarov B. G‘afur G‘ulom olami. – T: Fan, 2004.
3. G‘afur G‘ulom zamondoshlari xotirasida. – T: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi, 2003.

О‘ЗБЕК ТИЛИНИ МАТН ТАҲЛИЛИ АСОСИДА О‘QUITISH

Yusuffjonova Odinoxon, talaba,
Farg‘ona davlat universiteti

Annotatsiya: Til nafaqat insonni, balki kishilik jamiyatini ham barpo etgan, uning taraqqiyotiga sabab bo‘lgan va hozirgi kunda ham turli mamlakatlarni bir-biriga bog‘lab turgan buyuk ne‘mat, qudratli kuchdir. Shuning uchun tillarni o‘rganish, til ta‘limining eng samarali intensiv metodlarini ishlab chiqish masalalariga hamisha katta e‘tibor qaratib kelingan, til o‘qitish metodlari muntazam takomillashtirib borilgan.

Kalit so‘zlar: nutq, o‘zbek tili, matn, innovatsiya, ta‘lim-tarbiya.

“Davlat tili to‘g‘risida”gi Qonun va istiqloq tufayli o‘zbek tilining nufuzi tiklandi, uning rivojlanishi uchun keng ufqlar ochildi. Ona tilimiz respublikamizda nafaqat muomala, aloqa vositasi, balki ilmiy, badiiy, rasmiy til sifatida ham keng miqyosda qo‘llana boshladi. O‘zbek tilini o‘rganish, o‘qish-o‘qitish, ilmiy, badiiy asarlarni, o‘quv adabiyotlarni o‘zbek tilida chop etish keng yo‘lga qo‘yildi.

O‘tgan asrning 80-yillarida G‘arb lingvodidaktikasida “ma‘lum maqsad uchun qo‘llaniladigan til” tushunchasi paydo bo‘ldi. Ushbu tushuncha zaminida inson faoliyatining ma‘lum bir sohasida qo‘llaniladigan til birliklarining ixtisoslikka oid leksik-grammatik va boshqa o‘ziga xos belgilari (u yoki bu ixtisoslik doirasida nutqiy muloqot qanday tuziladi, ma‘lum turdagi axborotni yetkazish uchun muloqot qaysi shaklda olib boriladi kabi) yotgani uchun “mutaxassislik tili” deb ham yuritiladi. Ushbu yondashuvda turli kasb-hunarga oid matnlar ustida ishlash, kasbiy atamalarning nutqda qo‘llanishini o‘rgatish vositasida o‘quvchi-talabalar kasbiy, ixtisosiy nutqqa o‘rgatiladi, kasbiy nutqqa oid lug‘at boyligi o‘stirib boriladi. Ayni paytda ayrim grammatik qoidalarni o‘zlashtirib borish ham nazarda tutiladi. Tibbiyot, texnika, iqtisod, qishloq xo‘jaligi kabi turli ixtisosliklar yo‘nalishlaridagi o‘rta maxsus va oliy o‘quv yurtlarida avvaldan matn tahlili asosida yozilgan o‘quv qo‘llanmalaridan foydalanib kelinmoqda.

Bugungi kunda o‘zbek tilidan o‘quv qo‘llanmalar, darsliklardagi mashq va topshiriqlarni hozirgi talablarga muvofiqlashtirish, milliy istiqloq g‘oyalarini, milliy-ma‘naviy qadriyatlarimizni e‘zozlash tuyg‘ularini singdirishga xizmat qiluvchi matnlar bilan boyitish yuzasidan faol ishlar olib borilmoqda. Biroq ushbu tamoyilda tuzilgan o‘quv dasturlarida grammatik bilimlar uzviylik-uzluksizlikda berilmayotgani, ko‘p hollarda quyi ta‘lim bosqichlarida o‘tilgan grammatik ma‘lumotlar qaytarilayotgani kuzatilmoqda[1]. Shuningdek, texnika, qishloq xo‘jaligi, iqtisod, tibbiyot yo‘nalishlari uchun ushbu tamoyilda yozilgan darslik va qo‘llanmalarining aksariyatida grammatik ma‘lumotlar an‘anaviy lingvistik tamoyilda, ya‘ni ona tilidagi kabi tizimli ravishda berilgan bo‘lib, ular ixtisosiy nutqni o‘rgatishga yo‘naltirilmagan. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, butun-butun matnlarni yod olgan aksariyat o‘quvchi-talabalar, odatda, biror yoyiq gapni mustaqil ravishda tuzish yoki matn tarkibidagi gaplarni o‘zgartirib ayta olish malakasiga ega emaslar. Chunki o‘quvchi-talabalar o‘zbek tili mashg‘ulotlarida o‘z ixtisosligi bo‘yicha matn tuzishni emas, aksincha, tayyor matnlarni lingvistik jihatdan tahlil qilishni o‘rganmoqdalar, xolos.

Metodist-olim R. Yo‘ldoshevning uqtirishicha, “Matn – nutqning harfiy belgilar bilan qaydlangan surati. U harakatsiz holatda bo‘ladi. Nutqiy faoliyat orqaligina matnni harakatga keltirish mumkin... Kuzatishlardan ma‘lumki, butun-butun matnlarni yod olgan aksariyat o‘quvchilar o‘zbek tilida biror gapni o‘zgartirib aytish talab etilganda, buni uddalay olmaydi... Shu narsa inkor etib bo‘lmas darajada isbotlanganki, rusiyzabon o‘quvchi savollarga javob berish uchun yo javobni matndan o‘qib beradi yoki uni eslab qolib aytadi. Ijodiy tuzilgan savolga o‘quvchi so‘roq so‘zni javob so‘zga almashtirish yo‘lini bilib olgandagina javob qaytara oladi”[2]. Ko‘rinadiki, o‘zbek tilini matn tahlili asosida o‘qitishda rusiyzabon o‘quvchi-talabalarni tayyor matnlar topshiriqlari ustida ishlatishning o‘zi yetarli emas, ularda, avvalo, so‘zlardan so‘z birikmalari, so‘z birikmalaridan gaplar tuza olish, o‘z nutqiy faoliyatiga ijodiy yondashgan holda sintaktik sinonimik variatsiyalardan foydalana olish ko‘nikmalarini hosil qildirish kerak bo‘ladi.

Adabiyotlar:

1. Holiqberdiev Q. O‘qishlar rus tilida olib boriladigan maktablarda o‘zbek tilidan dastlabki ta’lim: Ped. fan. nom. ... dis.–Toshkent: 1971. –243 b.
2. Yo‘ldoshev R. Uzluksiz o‘zbek tili ta’limida funktsional-semantik yondashuvning tatbiqiga doir // Uzluksiz ta’lim. –Toshkent: 2008. – 5-son. –B. 20–24.
3. To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O‘zbek tilini o‘qitish metodikasi (o‘quv qo‘llanma). – T., 2006.
4. Yusupova Sh. Ona tili o‘qitish mazmuni. –T.: Yangi asr avlodi, 2007.
5. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “Iste’dod” jamg‘armasi, 2008.
6. Karimov, U., & Abdurakhmon, A. (2017). INNOVATIVE INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION. *Форум молодых ученых*, (5), 9-12.
7. Abdurakhmonova, M. M., ugli Mirzayev, M. A., Karimov, U. U., & Karimova, G. Y. (2021). Information Culture And Ethical Education In The Globalization Century. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(03), 384-388.

О‘TKIR HOSHIMOV IJODIDA “ONA” TIMSOLI

Ruzibayeva Soxiba Xudayorovna

Xorazm viloyati Tuproqqal’a tumanidagi 20-son
umumiy o‘rta ta’lim maktabining ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi
Telefon: +99897452 90 31

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asaridagi ONA timsoli haqida. Bu maqolada farzandi uchun jonini berishga ham tayyor ona obrazi harakter xususiyati ochib beriladi. Asar bir necha hikoyalardan tashkil topgan bo‘lib barchasida ona ulug‘lanadi. Ya’ni yozuvchining o‘z onasi tasvirlanadi. Maqolada O‘. Hoshimov ijodida ona timsolini yoritib berishga harakat qildim.

Kalit so‘zlar: O‘. Hoshimov, ona, tabarruk zot, buyuk siymo, mehnatkash inson, samimiy tuyg‘ular, hadis, madh etmoq, kuylamoq, o‘zbek ayoli, farzandlik burch.

Ona - bu so‘zni eshitishimiz bilan barchamizning o‘z onamiz ko‘z oldimizga keladi. Ona-buyuk siymo, ona mo‘tabar va tabarruk zot. Onalar tabiatning mo‘jizasi hisoblanadi. Ulug‘ adib O‘zbekiston Xalq yozuvchisi O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasi ham buyuk siymo onalarga bag‘ishlanadi. “Bu qissa katta-kichik novellalardan iborat. Biroq ularning barchasida men uchun eng aziz odam – onam siymosi bor. Bunday odamlarning hammasi o‘z ko‘zim bilan ko‘rganman. Faqat ba’zilarining ismi o‘zgardi xolos. Bu odamlarning qismati ham qaysidir jihati bilan onamga bog‘langan. Dunyodagi hamma onalar farzandiga munosabat bobida bir-biriga juda o‘xshaydi. Bas, shunday ekan, bu asar sizlarga bag‘ishlanadi aziz Onajonlar!” – deb yozadi O‘tkir Hoshimov.

Bu asarni qo‘lingizga olib mutolaa qilar ekansiz, kishi beixtiyor o‘yga toladi. Chunki mazkur asar eng ezgu, eng samimiy tuyg‘ular haqida, eng e‘zozli zot – ONA to‘g‘risida hikoya qiladi.

O‘tkir Hoshimovning bu asari har biri mustaqil sujetli hikoyalardan tashkil topgan. Undagi “Gilam paypoq”, “Oq oydin kechalar”, “Tush”, “Alla”, “Oltin baldoq”, “Iltijo” kabi hikoyalar kishini befarq qoldirmaydi. Ularda o‘g‘li uchun har qanday mashaqqatga, jon fido qilishga tayyor. Sharqona ma’naviyatni o‘zida mujassam etgan ONA madh etiladi. Barcha hikoyalar mazmuni ona obrazi tufayli yaxshilik kasb etadi. Asar ortiqcha maishiy tafsilotlar, jimjimadorliklardan xoli shu tufayli ham u katta qiziqish va hayajon bilan o‘qiladi.

Shu jumladan, qissadagi “Gilam paypoq” hikoyasini esga olaylik. Unda o‘z jigarbandini kasallik xavfidan tezroq xalos qilish uchun har narsaga, hatto jonini ham berishga tayyor. Ona qattiq shamollab qolgan o‘g‘ilchasini olib, shosha-pisha: Voy endi nima qilaman?! Voy, bolam o‘lib qoladi? –degan tahlika bilan halloslaganacha tabib Hoji buvining uyiga yuguradi. Bola darddan biroz yengil tortgach, ona o‘z sog‘ligini xavf ostiga qo‘ygani – oyog‘ini sovuqqa oldirgani ma’lum bo‘ladi.

Asardagi “Alla” deb nomlangan bob ham nihoyatda ta’sirchanligi bilan kishi yodida qoladi. Qissaning “Iltijo” deb nomlangan bobida insonning ona oldidagi farzandlik burchi hech qachon to‘lab bo‘lmas qarz ekani nihoyatda ta’sirchan ifodalanadi. Chunki onalarimizning hayotimizdagi o‘rni beqiyos. Ular bizni dunyoga keltiradi, oq sut berib boqadi, uzoq tunlar beshigimizni tebratib, atrofimizda parvona bo‘ladi, parvarishlab voyaga yetkazadi. Buni teran idrok etgan yozuvchi onani qo‘msash, uning beqiyos mehri oldidagi qarzdorlik tuyg‘ularini g‘oyat ta’sirli tasvirlay olgan. Onalarimiz haqida behisob she’rlar to‘qilgan, dostonlar, katta-katta asarlar bitilgan. Kichik maqollardan tortib muborak hadislarimizda ham ona madh etiladi, e‘zozlanadi! Haqiqatan ham adibning o‘zi e’tirof etganidek asar uning o‘z onasi haqidagina emas, ... umuman, o‘zbek ayoli haqida va umuman onalar to‘g‘risida. Shoir ijodida ONA timsoli mahorat bilan aks ettirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘. Hoshimov “Dunyoning ishlari” –Toshkent “Ilm- ziyo-zakovat” 2019
2. Ahmedov Sunnat, Qosimov Begali, Qo‘chqorov Rahmon, Rizayev Shuhratilla Adabiyot 5-sinf darslik- Toshkent “Sharq”

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 28-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(8-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусахҳиҳ: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.05.2021

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000